

Latvijas Universitātes
Filozofijas un socioloģijas institūts

Reliģiski-
filozofiski
raksti

XXXII

Rīga
2022

UDK 2+17 (066) (08)
Re 515

Izdevums ir sagatavots *Latvijas Universitātes* Akadēmiskās attīstības projektā.

Izdevums rekomendēts publicēšanai ar *LU Filozofijas un socioloģijas institūta* Zinātniskās padomes 2022. gada 1. jūnija sēdes lēmumu.

Galvenā redaktore: **Solveiga Krūmiņa-Koņkova**
Redaktore: **Katrīna Teivāne**
Literārā redaktore: **Arta Jāne**
Maketētāja: **Margarita Stoka**
Vāka dizaina autori: **Kārlis Koņkovs, Matiss Kūlis**

Vākam izmantots *Pexels.com* autora *ThisIsEngineering* fotoattēls.

Zinātniskās redakcijas kolēģija

Latvijas Universitāte:

Dr. phil. **Ella Buceniece**; Dr. phil. LZA korespondētājlocekļe **Solveiga Krūmiņa-Koņkova**; Dr. habil. phil. akadēmiķe, profesore **Maija Kūle**; Dr. hist. eccl. docents **Andris Priede**; Dr. habil. phil. **Māra Rubene**; Dr. hist. **Inese Runce**; Dr. phil. akadēmiķis, profesors **Igors Šuvajevs**

Ārzemju locekļi:

Ekaterina Anastasova, PhD., Associate Professor, Institute of Ethnology and Folklore Studies with the Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria; **Eileen Barker**, PhD., OBE, FBA, Professor of Sociology with Special Reference to Study of Religion, *The London School of Economics and Political Science*, U.K.; **Gloria Durka**, PhD, Professor, Director, PhD. Program in Religious Education, Graduate School of Religion and Religious Education, Fordham University, U.S.A; **Massimo Introvigne**, PhD., Director of *The Center for Studies on New Religions (CESNUR)*, Torino, Italia; **Tõnu Lehtsaar**, PhD, Professor of Psychology of Religion, Faculty of Theology, *University of Tartu*, Estonia; **Massimo Leone**, PhD, Dr. hist. art, Research Professor of Semiotics and Cultural Semiotics at the Department of Philosophy, *University of Torino*, Italy; **Sebastian Rimestad**, PhD, *University of Erfurt*, Germany; **Dalia Maria Stančienė**, PhD, Professor, Department of Philosophy and Culture Studies, *Klaipėda University*, Lithuania

Reliģiski-filozofiski raksti ir anonīmi recenzēts periodisks izdevums ar starptautisku zinātniskās redakcijas kolēģiju. Tā mērķis ir padziļināt lasītāju zināšanas par reliģiski filozofisko ideju vēsturi, attīstību mūsdienās un to vietu Latvijas un Eiropas kultūrā. Iznāk vismaz vienu reizi gadā latviešu un angļu valodā.

Reliģiski-filozofiski raksti pieejami arī Centrālās un Austrumeiropas Interneta bibliotēkā (Central and Eastern European Online Library, CEEOL), EBSCO un SCOPUS datubāzē.

Religious-Philosophical Articles is a double-blind peer-reviewed periodical with the international editorial board. It publishes articles aimed at deepening readers' knowledge and understanding on the history of religious-philosophical ideas, their development in nowadays and their place in the Latvian and European culture. It is published at least once a year in Latvian and English.

Editions of *Religious-Philosophical Articles* are available in Central and Eastern European Online Library, CEEOL, as well as in EBSCO and SCOPUS databases.

© Latvijas Universitātes *Filozofijas un socioloģijas institūts*, 2022

<https://doi.org/10.22364/rfr.32>
ISSN 1407-1908

SATURS/CONTENTS

Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Vietas, to nozīmes un mūsu uzmanība pret sevi. 5

Places, Their Meanings and Our Attentiveness to Ourselves 8

Sebastián Ruiz-Pereira, Voltaire Alvarado Peterson

Global Threats and Concern: a Posthuman Place 11

Kopsavilkums. Globālie draudi un bažas: postcilvēciskā vieta 31

Gita Leitlande

Vai stoiķu ētikā var iztikt bez Zeva?. 32

Abstract. Can Stoic Ethics be Detached from Zeus? 50

Arnis Mazlovskis

Reliģiska un ateistiska neiecietība – demokrātiskās
sabiedrības problēma 53

*Abstract. Religious and Atheistic Intolerance as a Problem
to Democratic Society* 65

Inta Mieriņa, Anita Stašulāne

*Measuring Religious Belonging in Latvia: Controversies
and Debates.* 68

Kopsavilkums. Reliģiskās piederības mērišana Latvijā:
strīdi un debates 88

Liudmila Artamoshkina

Generational Aspects of Biographical Writing 90

Kopsavilkums. Paaudžu aspekts biogrāfiska rakstura tekstos 102

Remigijus Oželis

*Formation of the Pilgrimage Route through Lithuania
to Santiago de Compostela* 104

Kopsavilkums. Svētceļojumu maršruta izveidošana caur Lietuvu
uz Santjago de Compostela 120

Valdis Francisks Plenne

Uniāti Latvijas teritorijā 17.–19. gadsimtā 122

Abstract. The Uniate Church in the Territory of Latvia

in the 17th–19th Centuries 170

Maija Grizāne

Krievu vec ticībnieku sociālais tēls Latvijas periodiskajā presē
1920.–1930. gados 173

Abstract. Portrayal of Social Identity of Russian Old Believers

in Latvian Periodicals in the 1920s–1930s 197

Jana Dreimane

Brīvdomātāja dzīve padomju okupācijas laikā Latvijā:
mācītāja, filologa un pedagoga Ādolfa Jēkaba Dzeguzes
piemērs 198

Abstract. The Life of a Free Thinker during the Soviet Occupation

in Latvia: the Case of the Pastor, Philologist and Teacher

Ādolfs Jēkabs Dzeguze 226

Personu rādītājs/Index of Persons 228

Autori/Authors 231

VAI STOIĶU ĒTIKĀ VAR IZTIKT BEZ ZEVA?

Stoicisma filosofija, īpaši tās ētikas praktiskā piemērojamība, turpina piesaistīt sekotājus arī mūsdienās. Raksta problemātika saistāma ar jautājumu, vai stoiķu kosmoloģija, kas ir šķietami novecojusi, ir atdalāma no stoiķu ētikas. Rakstā analizēta stoicisma mācības trīs daļu – ētikas, kosmoloģijas un loģikas – savstarpējā saistība, lai izvērtētu stoicisma kosmoloģijas aktualitāti un nozīmi ētikā. Veiktā analīze norāda uz trīs mācību daļu integrēta redzējuma nozīmi, kā arī kosmoloģija ne tikai sniedz kontekstu, bet arī ētikas sasaiste ar pasaules uzskatu indivīdu aizrauj un pārlicina efektīvāk. Pamatojoties uz šo secinājumu, rakstā izvērtētas antīko stoiķu kosmoloģijas nostādnes un mūsdienu autoru stoicisma modernizācijas idejas nolūkā sniegt savu redzējumu par rekonstruētās stoiķu kosmoloģijas pamatatziņām, pielāgojot stoicisma kosmoloģiju mūsdienu realitājam.

Atslēgvārdi: stoicisms, ētika, kosmoloģija, pasaules uzskats, logoss.

Stoicisma filosofija arvien turpina piesaistīt interesentus un sekotājus, galvenokārt pateicoties tās praktiskajai piemērojamībai dzīvē. Par stoiķu ētiku var teikt, ka starp stoicisma filosofijas pētniekiem un sekotājiem pastāv konsensus, ka ētikas atziņas, pēc būtības, savu aktualitāti nav zaudējušas kopš trešā gadsimta pirms mūsu ēras, kad radās mācība. Tomēr to pašu nevar teikt attiecībā uz stoiķu kosmoloģiju. Ko mūsdienās, divdesmit pirmajā gadsimtā, darīt ar stoicisma kosmoloģiju, kas ir šķietami novecojusi? Piemēram, satur tādus elementus kā Zevu un bezgalīgu tukšumu, kas aptver pasauli. Virsrakstā uzdots jautājums “Vai stoiķu ētikā var iztikt bez Zeva?” ir saistāms ar problemātiku, vai stoiķu kosmoloģija ir atdalāma no ētikas, kas mūsdienās ir stoicisma mācības centrālā ass.

Raksta mērķis ir izpētīt un meklēt atbildi uz diviem problēmjaudājumiem, kas izriet no pietiektās tēmas. Pirmais, attiecībā uz stoicisma kosmoloģijas aktualitāti un nozīmi ētikā, ir jautājums, vai stoīķu ētika ir nodalāma, var iztikt pavisam bez kosmoloģijas. Atbildot uz šo jautājumu, raksta pirmajā daļā ir analizēta stoicisma mācības trīs daļu – ētikas, kosmoloģijas un loģikas – savstarpējā saistība, tai skaitā mūsdienu autoru interpretācija, analizējot antīkos autorus. Otrais ir jautājums par kosmoloģijas mūsdienu saturisko piepildījumu – vai var iztikt tieši bez Zeva. Atbildot uz šo jautājumu, raksta otrajā daļā, pamatojoties uz antīko stoīķu kosmoloģijas nostādņēm, kā arī mūsdienu autoru stoicisma modernizācijas pieeju un idejām, izteikts piedāvājums rekonstruētas stoicisma kosmoloģijas pamatatziņām. Pielāgojot stoicisma kosmoloģiju mūsdienu reālījam, šis piedāvājums ņem vērā divus aspektus: kas ir nepieciešams pilnvērtīgai ētikas izpratnei (jo ne visi kosmoloģijas aspekti ir būtiski ētikai) un kuras kosmoloģijas nostādnes ir aizstāvas (nav novecojušas) arī šodien.

Klasiski stoicisma mācība tiek dalīta trīs daļās – ētikā, fizikā un loģikā. Šī raksta ietvaros par stoicisma mācības kosmoloģijas daļu tiek dēvēts tas, ko antīkie stoīķi sauca par fiziku. Tiesa, abi šie apzīmējumi pilnībā neapver antīko stoīķu izpratni, kas iekļaujas “fizikā” jeb “kosmoloģijā”, jo tās ir zināšanas gan par pasaules uzbūvi, gan to, kā tā funkcionē: mūsdienu izpratnē, ietverot zināšanu jomas, sākot no ontoloģijas un teoloģijas, līdz tādām dabaszinātnēm kā astronomija un meteoroloģija (Sellars 2006, 81). Rakstā abi jēdzieni ir lietoti kā savstarpēji aizstājami.

Stoicisma filosofijas trīs daļu savstarpējā saistība

Šīs sadaļas aplūkojamais jautājums ir – kādas antīko stoīķu izpratnē ir attiecības starp trīs stoicisma filosofijas daļām. Uzreiz jāatzīmē, ka viennozīmīgas atbildes uz šo jautājumu nav, ir iespējamās dažādas interpretācijas, kas arī veicina debašu turpināšanos mūsdienās par kosmoloģijas atdalāmību no ētikas.

To, ka stoīķi savu mācību dala trīs daļās (fizika, ētika un loģika), apliecina Diogēns no Lāertas (*Diogenēs ho Lāertios*), paskaidrojot, ka vismaz

daži stoiķi uzskatīja, ka “neviena no šīm daļām netiek izcelta no pārējām, bet tās ir sajauktas kopā” (Diogen Lajertskij 1995, 284). Šādu pieeju apstiprina arī Seksts Empīriķis (*Sextos Empēirikos*), stoiķu kontekstā minot, ka “filosofijas daļas nav nošķiramas viena no otras” (Sekst Empirik 1976, 64). Tam piekrīt arī mūsdienu analītiķi, secinot, ka “filosofijas daļu ‘sajaukšana’ vai vismaz cieša vērība attiecībā uz [tās daļu] ietekmi vienai uz otru, var pieņemt, ka tika atbalstīta no visiem [stoicisma] skolas vadītājiem” (Long & Sedley 1987, [Commentary to 26]). Šāda pieeja izriet arī no Marka Tullija Cicerona (*Marcus Tullius Cicero*) secinājuma, ka stoiķu sistēma ir “tik labi konstruēta, tik stingri savienota un sametināta vienā, [...] ar tādu tās daļu ciešu savstarpēju saistību, ka, ja Tu izmaini kaut vienu burtu, Tu satricini visu struktūru” (Cicero 1914, 295). Stoicisma mācība kā sistēma nozīmē, ka katrs tās elements (arī mācības trīs daļas) spēlē savu, konkrētu lomu sistēmas ietvaros.

Lai ilustrētu filosofiskās mācības trīs daļu saistību un katras lomu kopīgā sistēmā, ir saglabājušās vairākas antīko stoiķu piedāvātās līdzības. Pirmā no tām salīdzina filosofiju ar dzīvu būtni, kur loģiku var pielīdzināt kauliem un cīpslām, ētiku – miesai un fiziku – dvēselei. Otrā salīdzina filosofiju ar olu, kur loģika ir čaumala, ētika – olas baltums, bet fizika – olas dzeltenums. Trešā ir līdzība ar augļu dārzu, kur žogs ap to atbilst loģikai, augļi – ētikai, bet zeme un koki – fizikai. Ceturtā līdzība asociē filosofiju ar pilsētu, kurai apkārt ir stipras sienas, bet tajā valda prāts (Diogen Lajertskij 1995, 284). Redzams, ka šīs līdzības parāda atšķirīgu neatkarības pakāpi starp trijām stoiķu filosofijas daļām un ceturtā neizceļ vispār nevienu no tām. Šīs līdzības nesniedz atbildi, tieši kāda ir saistība starp trīs daļām un arī tajos antīko autoru tekstos, kas ir saglabājušies, nav skaidras norādes, ka dominētu kāds viens lasījums. Piemēram, Poseidonijs (*Poseidōnios*, stoiķu skolas vadītājs pirmajā gadsimtā pirms mūsu ēras) noraidīja salīdzinājumu ar augļu dārzu tieši tāpēc, ka šajā līdzībā ir pārāk viegli iedomāties citu no citas nošķiramas trīs daļas (Sekst Empirik 1976, 64). Tāpat gadu gaitā ir analizēts, vai šīs līdzības norāda uz kādas mācības daļas prioritāti pār citām, “bet, šķiet, tas, ko šie tēli vedina domāt, ir fundamentāla savstarpēja atkarība” (Sellars 2006, 43). Vispārīgi var

izsecināt, ka loģika ir tā, kas stiprina mācību (kauli, čaumala, žogs), bet tās vērtīgākais elements ir vai nu fizika (dvēsele dzīvas būtnes līdzībā), vai ētika (augļi augļu dārza līdzībā), vai arī fizika un ētika ir vienlīdz vērtīgas (līdzībā ar olas dzeltenumu un baltumu). Būtu pārsteidzīgi izdarīt tālejošus secinājumus par savstarpējās saistības ciešumu vai kādas daļas svarīgākumu pār citām. Pamatojoties uz šīm līdzībām, var secināt vienīgi to, ka visas daļas ir vajadzīgas un katrai ir sava funkcija.

Nākamais aspekts, kādā lūkoties uz filosofijas trīs daļu savstarpējo saistību, ir sasniedzamais mērķis – cik noderīga ir katra šī daļa ceļā uz mērķi. Diogens no Lāertas, kompilējot pirmo trīs stoiķu skolas vadītāju Zēnona (*Zēnon*), Kleanta (*Kleanthēs*) un Hrīsipa (*Khrusippos*) izteicienus, stoicisma filosofijas sasniedzamo mērķi apraksta šādi: “Galīgais mērķis ir dzīve saskaņā ar dabu (kā mūsu dabu, tā arī dabu kopumā). [...] Tas pats ir arī tikums un laimīga cilvēka mierīgi plūstoša dzīve” (Diogen Lajertskij 1995, 299). Kāda loma ir stoicisma trīs daļām, virzoties uz šo mērķi? Lai dzīvotu saskaņā ar dabu, jāzina, kāda ir veseluma daba un tās principi, saskaņā ar kuriem būtu jādzīvo (kosmoloģijas loma), jāspriež loģiski, modelējot savus spriedumus (loģika), un jādzīvo (īstenojot praksē savas zināšanas un spriedumus) saskaņā ar tikumu, optimāli izmantojot savu racionālo prātu (ētika).

Stoicisms ir ne tikai sistematizēta, bet arī praktiski orientēta mācība, tāpēc viss, kas tiek apgūts, ir iecerēts kā praktiski noderīgs, virzoties uz sasniedzamo mērķi. Katra no trim daļām dod savu ieguldījumu, lai saprastu, kas un kāpēc jā dara, un lai to arī īstenotu. Cicerons min piecus aspektus, kā praktiski noder kosmoloģijas zināšanas stoicismā. Pirmais, lai dzīvotu saskaņā ar dabu, ir jāzina visas pasaules sistēma un pārvaldība. Otrais, lai spriestu par labu un ļaunu, nepieciešamas zināšanas par veseluma dabu un atbilde uz jautājumu, vai cilvēka daba ir vai nav harmonijā ar Visumu. Trešais, šīs zināšanas ļauj pamanīt seno pamācību vērtību, tādas kā “izzini sevi” un “mērenību visās lietās”. Ceturtais, tikai šīs zināšanas ļauj novērtēt dabas nozīmi, veicinot taisnīgumu un uzturot draudzību. Piektais, ar šīm zināšanām var izprast sentimentus attiecībā uz godbijību pret dieviem vai pateicību dieviem (Cicero 1914, 293). Dzīvi saskaņā ar dabu

visvairāk atbalsta pirmais, otrais un ceturtais aspekts, apliecinot, ka kosmoloģijas zināšanas ir būtiska sastāvdaļa (ir pilnīgi noteikti noderīgas) ceļā uz laimīga cilvēka mierīgi plūstošu dzīvi.

Kosmoloģijas loma ētikā ir uzskatāmi demonstrēta vēlino, Romas stoīķu darbos, īpaši, Epiktēta (*Epiktētos*) un Marka Aurēlija (*Marcus Aurelius Antonius Augustus*) darbos. Epiktēts, piemēram, mēdz uzsvērt cilvēka lomu pasaulē, kas izriet no pašāvēības uz likteni, logosu un dievu, savukārt Marks Aurēlijs uzsver, ka pasaulē viss ir savstarpēji saistīts, kā arī cilvēka pienākumus un atbildību par veselumu. Epiktēts saka: “Atceries, ka tu esi aktieris drāmā un tev jātēlo loma, kādu tev iedalījis dzejnieks [liktenis]. [...] Tas, lūk, ir tavs pienākums – labi notēlot iedoto lomu; izraudzīties tev lomu – tas ir cita ziņā” (Epiktēts 1991, 135–136). Šajā gadījumā to, ka jāpieņem dzīvē esošā situācija (uzskats, no kura attiecīgi izriet rīcība), Epiktēts pamato ar likteņa darbības principiem.

Mūsdienu interpretācija, analizējot antīkos avotus

Mūsdienu antīkās filosofijas pētnieku polemikas par kosmoloģijas nozīmi stoīķu ētikā diapazons svārstās starp tiem, kas uzskata, ka kosmoloģija veido stoicisma ētikas pamatus, un tiem, kas domā, ka stoicisma ētikā visas nostādnes var pamatot tikai ar ētikas argumentiem, bez kosmoloģijas palīdzības. Šīs sadaļas ietvaros analizēti divu autoru viedokļi, kas pārstāv atšķirīgus atzarus minētajā spektrā, iezīmējot iespējamās kopsaucējus debatēs.

Džūlija Annasa (*Julia Annas*) pamato viedokli (sk.: Annas 1995, Chapter 5), ka stoīķu kosmoloģija ētikai nepievieno neko ne saturiski, ne motivācijas ziņā. Viņa argumentē, ka, ja dzīvot saskaņā ar dabu ir pieskaņoties kosmosa dabai, kuras daļa ir cilvēka daba, tad tā nav ētiska nostāja. Jo šajā gadījumā tikums ir tikai pieskaņošanās ārējam standartam. Vienlaikus Annasa atzīst, ka kosmoloģijas zināšanas dod plašāku kontekstu, palielinot izpratni: tās palīdz ielikt cilvēka bažas plašākā kontekstā; tās palīdz atsevišķas ētikas nostādnes salikt vienotā ideju sistēmā; un zināšanas par kosmoloģiju dod pilnvērtīgāku izpratni par dažādiem morālās

dzīves fenomeniem, piemēram, taisnīgumu. Tomēr, viņasprāt, no kosmiskās dabas neizriet neviena ētiskā atziņa, kā arī kosmoloģija neizmaina vai nemodificē nevienu ētisko atziņu.

Annasa uzsver (Annas 2007), ka stoīķim ir jāapgūst visas trīs mācības daļas, jo tās veido veselumu. Ētika ir daļa no filosofiskā diskursa kopuma, tāpēc apgūt tikai filosofijas ētikas daļu nebūtu atbilstoši – pat lai pilnībā izprastu ētiku. Mērķis ir zināšanas no visām trim daļām integrēt vienotā redzējumā. Šajā kontekstā trīs filosofijas daļu saistības līdzības ar augļu dārzu un pilsētu īsti neparāda stoicisma filosofijas vienotību. Tomēr Annasa iestājas pret interpretāciju, ka fizika ir ētikas pamats. Jo integrētajā redzējumā nekas neatbalsta pieņēmumu, ka viena mācības daļa varētu būt atkarīga no otras. Ētikai ir savs pētāmo jautājumu loks: impulsi, tikums, emocijas, gudrā tēls un citi, bet tie neizriet no zināšanām par elpu un matēriju. Integrētā redzējumā nav nekas neparasts, ja ētiskas atziņas tiek atbalstītas ar fizikas atziņām. Tas saistāms ar cilvēku psiholoģiju, jo veselais “uzrunā daudz dziļāk un transformējošāk nekā tikums viens pats vai indivīda laimīga dzīve jelkad varētu” (Annas 2007, 72). Annasa skaidro, ka šo pieeju daudz izmantoja vēlinie stoīķi, Marks Aurēlijs un Epiktēts, kuriem savukārt nebija intereses par stoīķu fizikas nostājām ārpus ētikas (respektīvi, atmetot pārējās kosmoloģijas daļas, kas neskāra ētiku atbalstošos apsvērumus). Jāsecina, ka Annasa, lai arī ir skeptiska par kosmoloģijas lomu ētikā, nenoliedz kosmoloģijas nozīmi stoicisma mācībā kopumā, veidojot indivīda pasaules uzskatu, jo kosmoloģija sniedz kontekstu, skaidrojumu (hierarhiju) par cilvēka lomu Visumā, un ētikas sasaiste ar pasaules uzskatu indivīdu aizrauj un pārliecina efektīvāk.

Analizējot antīko stoīķu nozīmīgākos avotus, kas izklāsta stoicisma ētiku, Annasa uzsver, ka arī tajos redzamas dažādas pieejas. Viņa secina, ka ir kļūda uzskatīt, ka ir kāds pareizais veids, kā izklāstīt stoīķu ētiku, – atbalstam izmantojot kosmoloģijas atziņas vai ētiku pamatojot tikai ar argumentiem no pašas ētikas. Iespējami ir abi varianti.

Annasa savā analizē uzsver tieši ētisku pieeju, kas ir vai nav ētiska atziņa, rīcība. Visticamāk, Annasa, piemēram, neiebilstu, ka no kosmoloģijas atziņām var izsecināt rīcību, tomēr – vai tā būtu rīcība, kas vērtējama

ētiskās kategorijās, vai vienkārši savas rīcības pieskaņošana kādam ārējam standartam? Šo uzstādījumu ir uztvēris arī Kristofers Gils (*Christopher Gill*). Viņa ieskatā (Gill 2004) tieši šis jautājums, kas ir īsteni ētiska teorija un kādi apsvērumi ārpus ētikas var vai nevar atbalstīt ētiskus secinājumus, mūsdienās ir atšķirību un interpretāciju pamatā par kosmoloģijas lomu stoiķu ētikā. Īpaši viņš koncentrējas uz aspektu – kā cilvēks savā attīstībā (stoiķiem ētiska attīstība ir dabiska) pāriet no izvēlēm, kas ir saskaņā ar dabu, uz vērtēšanu, kas ir tikums un labais, un kas – vienaldzīgais.

Izstrādājot savu atbildi uz šo jautājumu, Gils par pamatu izmanto to pētnieku argumentus, kuri uzskata, ka kosmiskā daba (Visums kā kārtība, racionāls veselums) funkcionē kā labā paraugs – tāpēc cilvēkam, apzinoties labo savā dzīvē, ir jāseko dabai, pieskaņojoties Visuma kārtībai. Divas tēmas, kuras šī viedokļa pārstāvji izmanto kā piemērus Visuma dabai kā normai, ir stoiķu uzskati par to, kā cilvēks iepazīst labo un likteni. Pirmais, attiecībā uz labā iepazīšanu. Gila interpretācijā cilvēks ceļā uz tikumu atpazīst kārtību, struktūru un racionalitāti kā pazīmes, kas saistās ar veselumu un labumu, tāpēc tās izvēlas. Tādējādi Visuma daba palīdz saprast labā ideju. Labais korelē gan ar praktisko dzīvi, gan teoriju un neattiecas uz vienu konkrētu filosofijas daļu. Tāpēc morālajai autonomijai (kā var raksturot Annasas nostāju) nav vietas stoicismā, jo ētiskais labums cilvēka tikuma formā ir tikai daļa no lielākas labā kategorijas. Otrais, par likteni. Gila ieskatā cilvēki ir atbildīgi par savu rīcību, jo tā ir atkarīga no viņu izvēlēm (ir viņu varā) un atspoguļo viņu ētisko raksturu. Vienlaikus cilvēku rīcība iekļaujas kauzālisma teorijā, atbilstoši stoiķu kosmoloģijas ārējiem un iekšējiem cēloņiem. Šajā gadījumā ētiskais iznākums izriet no integrēta redzējuma, proti, teorija pamatojas ne uz vienu vai otru filosofijas daļu (fiziku kā ētikas pamatu vai ētikas autonomiju), bet gan uz sistemātisku triju veidu argumentu (ētikas, fizikas, loģikas) integrēšanu. Pēc abu tēmu izvērtēšanas Gils secina, ka stoiķu ideāls dzīvot saskaņā ar dabu nenozīmē primāri, ka no Visuma dabas izriet normas. Tas nozīmē attīstības procesā apvienot praktisko līmeni ar trīs filosofijas daļu integrēšanu. Tieši teorētiskās un praktiskās izpratnes kombinēšana ved pie drošas izpratnes par labā ideju.

Tātad Gila pieeja ir skatīties caur cilvēka ētiskās attīstības prizmu, liekot kopā visus aspektus (praktiskos un teorētiskos, kas iekļauj ētiku, fiziku un loģiku) un no šī apvienojuma veidojot savu pasaules uzskatu un pamatu ētiskām izvēlēm. To var raksturot, ka ne tieši no Visuma dabas tiek ņemtas normas, bet Visuma daba ir daļa no kopuma, no kura cilvēks šīs normas izsecina. Citiem vārdiem, no Visuma dabas normas netiek izsecinātas tieši, bet gan netieši. Attiecībā uz rakstā izvirzīto pirmo problēmjautājumu, vai stoīķu ētika var iztikt pavisam bez kosmoloģijas, var rezumēt, ka atbilde ir negatīva, kosmoloģija pilnīgi noteikti nav atmetama. Jo (1) antīko tekstu un fragmentu analīze norāda uz trīs stoicisma daļu ciešu saistību (mācība kā sistēma, kuras daļas nav iecerētas autonomai izmantošanai ne teorijā, ne praksē), kā arī, (2) saskaņā ar mūsdienu autoru analīzi, vitāli svarīgs ir visu triju mācības daļu integrēts redzējums, jo kosmoloģija ne tikai sniedz kontekstu un izpratni par hierarhiju, bet arī ētikas sasaiste ar pasaules uzskatu ietekmē individu “dziļāk un transformējošāk” un stoicismā ētiskas atziņas un rīcība ir izsecināmi no integrēta pasaules uzskata.

Stoīķu kosmoloģijas nostādnes

Meklējot atbildi uz otro problēmjautājumu – stoīķu kosmoloģijas mūsdienu saturisko piepildījumu, pirmais solis ir noskaidrot, kādas ir antīko stoīķu kosmoloģijas nostādnes. Ņemot vērā, ka ne visa stoīķu kosmoloģija ir attiecināma uz rakstā izskatāmo tēmu, šajā sadaļā izskatītas atsevišķas nostādnes, kas atbilst diviem kritērijiem: tās atbalsojas stoīķu ētikā un tām bez lielām iebildēm var piekrist arī mūsdienās.

Pirmā šāda nostādne ir princips, ka Visums ir viens un visas tā sastāvdaļas sakļaujas vienā, vienotā sistēmā. Arī cilvēks. Stoīķi to skaidro, ka pastāv viena, vienota materiālā realitāte.

Stoīķi pārņēma arī pirms viņiem eksistējušās dabas filozofijas tradīcijas ar četriem elementiem: gaisu, uguni, ūdeni un zemi (Diogen Lajertskij 1995, 314). No to sajaukuma ir veidojies viss esošais. Ētikai ir būtisks aspekts, ka pasaulē viss ir nebeidzamā kustībā, ka veseluma dabi raksturīgas

ir pārvērtības un šie četri elementi kombinējas, izjūk un pāriet cits citā (Cicero 1896, [Book I, XXXIII]). Tas ir princips, ka viss pārvēršas, mainās.

Antikajiem stoiķiem aktīvais elements (matērijas veids), kas ir "ieaudies" un ir klātesošs pilnīgi visam pasaulē, ir radošā uguns jeb elpa. Tomēr radošās uguns klātesamība dažādos ķermeņos nav it visur vienādā formā, tā ir dažādās gradācijās (atkarībā no spriedzes), nodrošinot atšķirīgas funkcijas. Radošā uguns satur kopā un nodrošina izmaiņas nedzīvās lietās, piemēram, akmeņos. Tā veicina augšanu augos un ļauj tiem sevi uzturēt. Dzīvniekiem tā dod apzinātu dzīvi (uztveri, izjūtas, impulsus un kustības). Savukārt cilvēkiem tā ir sastopama tās augstākajā formā, ne tikai kā dzīvības devēja, kā tas ir dzīvniekiem, bet arī kā racionalitāte (Sellars 2006, 105; Frede 2003, 185). Tā kā atšķirības ir sarežģītībā, nevis veidā (jo tā ir tā pati radošā uguns), Džons Selarss (*John Sellars*) norāda, ka nav grūti iedomāties šo konstrukciju evolucionāras pieejas ietvaros kā attīstību no vienkāršākām uz augstākām dzīvības formām, palielinot to sarežģītību (Sellars 2006, 91).

Vēl viena nozīmīga nostādne ir pasaules sakārtotība (logoss). Saskaņā ar stoiķu uzskatiem, rast pamatojumu, ka pasaule vadās pēc vispārējiem kārtības principiem, var, skatoties zvaigžņotās debesīs, jo tur ir redzama kārtība, metode un sistemātiskums (Cicero 1896, [Book I, XXI]). Ja redzam pulksteņa mehānismu, nedomājam, ka tas būtu radies nejauši un darbojas pēc nejaušības principa (Cicero 1896, [Book I, XXXVIII]). Tāpat, skatoties uz debesu harmoniju, pastāvīgumu, konsekveci, ir skaidrs, ka arī šis kopums nedarbojas pēc nejaušības principa. Vispārējie kārtības principi skar ne tikai debesu ķermeņu sakārtotību, bet arī cēloņus, cilvēkus, likteni, tas ir, nepieciešamos un neizbēgamos likumus visam, kas eksistē. Pasaules sakārtotība, tajā valdošie principi atbalsojas arī ētikā, jo no pasaules sakārtotības izriet svarīgs princips – pasaules taisnīgums. Tāpēc, ka šie principi uz visiem attiecas vienādi, – valda principi, nevis izredzētība vai brīnumi. Taisnīguma princips ētikā ir svarīgs divējādi: (1) kā taisnīguma paraugs, uz ko tiekties, un (2) ka cilvēks var paļauties uz pasauli, jo tā ir taisnīga.

Stoiķu kauzālisms ir viens no vispārējiem kārtības principiem un to iezīmē uzskats, ka nekas pasaulē nerodas un nenotiek bez cēloņa. Jo nekas

nav atdalīts vai nošķirts no visa, kas ir bijis iepriekš. Viens cēlonis izraisa nākamo cēloni, veidojot savstarpēji saistītu norišu sērijas (Frede 2003, 181, 189; White 2003, 138–139). Cilvēki ir tādas pašas veseluma daļas kā viss cits un pakļaujas tai pašai kārtībai. Tomēr stoīķiem bija svarīgi norādīt arī uz cilvēka rīcības atbildību un šim nolūkam viņi izmantoja ētikā labi pazīstamo principu – kas ir manā varā un kas nav. Proti, ir cēloņi, kas nav cilvēka varā (ārējie cēloņi), bet ir arī tādi (iekšējie cēloņi), kas ir cilvēka varā. Patiesībā stoīķi izdomāja veselu “spietu” ar cēloņiem, sarežģītu sistēmu ar savstarpēju kauzālu ietekmi starp ķermeņiem pasaulē, lai pamatotu savu kompatibilismu un to, ka vienādās situācijās iznākums ne vienmēr būs identisks. Tādējādi cilvēks ir līdzatbildīgs par situācijas iznākumu (Frede 2003, 192–193, 203; White 2003, 144). Tāpēc, pretēji populārajam stereotipam par stoīķu fatālismu, stoīķu determinisms neaicina uz pasīvu samierināšanos un nekā nedarīšanu, “bet gan uz mūsu spēju un ierobežojumu uzmanīgu izpēti” (Frede 2003, 205).

No minētā izriet secinājumi par cilvēka lomu Visumā. Uz cilvēku dzīvi attiecas stoīķu princips, ka Visums ir veselums un ka viss ir savstarpēji saistīts. Cilvēks ir daļa no veseluma, viņš iekļaujas pasaules sakārtotībā, vienotā sistēmā, pakļaujas vispārējiem principiem. Epiktēts, raksturojot Visuma vienotību, par piemēru min, ka cilvēks ir kā pēda, kurai ir jāiekāpj dubļos, lai viss ķermenis tiktu uz priekšu (Epictetus 2014, 82). Bet cilvēks arī līdzdarbojas veselumā, atbilstoši stoīķu kauzālisma principiem. Arī cilvēku vidē valda savstarpēja mijiedarbība, gan starp cilvēkiem, gan ar pārējām dzīvām būtnēm, dabu un Visumu, un katra mūsu izvēle, rīcība, ir cēlonis tālākai situācijas attīstībai, citiem cēloņiem. Iznākumā “katrs ķermenis principā var ietekmēt visus citus ķermeņus un veselumu” (Salles 2009, 9). Marks Aurēlijs savās pārdomās pastāvīgi aicina cilvēkus apzināties, ka “viss pasaulē ir saistīts un savstarpējā sakarā” (Aurēlijs 1991, 71), un domāt par to kā par svarīgu cilvēka pašizpratnes principu, no kura tiek attiecīgi atvasināti arī ētiski secinājumi (piemēram, loma sabiedrībā un valstī, bet mūsdienās – arī atbildība par vidi).

Stoicisma kosmoloģijas interpretācija mūsdienās

Nākamais solis ir aplūkot stoicisma sekotāju un pētnieku pieeju un idejas stoicisma mācības modernizēšanai, ar domu stoicismu piemērot šodienas dzīves reālijām. Būtībā starp autoriem nav nopietnu domstarpību par antīko stoiķu kosmoloģijas izpratni, bet gan par tās aktualitāti un lietderību šodien. Par šiem abiem jautājumiem modernā stoicisma pārstāvji pārliecinoši argumentē gan par, gan pret.¹

Domājot par to, kā var kategorizēt mūsdienu stoicisma praktizētājus, atkarībā no viņu attieksmes pret antīko kosmoloģiju, var redzēt, ka ir stoicisma modernizētāji, kas tiecas uzskatīt, ka antīko stoiķu kosmoloģija ir atmetama kā neatbilstoša mūsdienu reālijām, vienlaikus turpinot piemērot stoicisma ētiskās nostājas. Piemēram, Tima Lebona (*Tim LeBon*) uzstādījums ir adaptēt stoicismu, lai tas būtu noderīgs lietošanai mūsdienās. Viņaprāt, ja logosu iekļautu mūsdienu stāstā, tad stoiķu vēstījums kļūtu mazāk iekļaujošs (tas ir, neuzrunātu visus) un mazāk ticams (LeBon 2016, 225). Šāda uzskata pamatā ir pieņēmums, ka mūsdienu cilvēki, arī agnostiķi vai ateisti, var ar labiem panākumiem izmantot praksē stoiķu ētiku un psiholoģiskās prakses, neatsakoties no sava pasaules uzskata (Robertson 2016, 242), respektīvi, ka viens vai otrs pasaules uzskats nemaina stoiķu ētikas nostādņu lietderīgumu.

Bet ir arī mērenāka pieeja stoiķu kosmoloģijai, izvērtējot, kas ir novecojis, atmetams, bet kas vēl ir derīgs un vajadzīgs ētikai. Piemēram, Masimo Piljuči (*Massimo Pigliucci*) atzīst, ka viņš kā zinātnieks piekrīt stoiķu uzskatam par universālo kauzālismu un tam, ka Visums ir organizēts, pamatojoties uz racionāliem matemātiskiem principiem (Pigliucci 2015a), vienlaikus norādot, ka šodien neviens pa īstam nepiekrīt visai stoiķu kosmoloģijai kopumā, tādām idejām kā Visuma sadegšana un mūžīgā atkārtosšanās identiski katru reizi. Tāpēc jautājums ir, cik daudz un tieši ko var noraidīt no stoiķu kosmoloģijas, neradot neatrisināmas nekonsekvences stoiķu sistēmas ietvaros (Pigliucci 2020).

---

¹ Ilustratīvus piemērus sk.: Ussher 2016, Part IV “Debating Stoicism Today”.

Un, protams, ir arī antikās stoicisma kosmoloģijas aizstāvji, kuri uzskata, ka šim stāstam ir sava būtiska loma stoicisma filosofijā. Arī šīs nostājas pārstāvji neuzskata, ka ikviena antīko stoiķu kosmoloģijas atziņa ir akceptējama mūsdienu cilvēku skatījumā, tomēr aicina nemainīt oriģinālo stoiķu pieeju, lai nezaudētu šīs filosofijas būtību un pievilcību. Ilustrācijai, piemērojot šādu attieksmi: “Ja runas par dievu jums ir apgrūtinošas, tad viss, kas jums jāizdara, lai gūtu labumu no Epiktēta padoma, ir atzīt, ka esat nonācis Visumā, kuru pats neesat radījis un kas jums ir dots komplektā ar jūsu grūtību un nesaskaņu daļu, kā arī bagātīgām iespējām [...] priekam” (Garvey 2014, 60). Tas ir, piemērot stoicisma ētikas atziņas, fonā paturot antīko stoiķu izpratni par to, kā tās iederas plašākā pasaules uzskatā.

Dažādu nostāju pārstāvji uzsver, ka pozitīvais ir tas, ka stoicisma tikumu ētika nolūkā sasniegt laimīga cilvēka mierīgi plūstošu dzīvi pulcē ap sevi teistus, panteistus, agnostiķus un ateistus vienā lielā metafiziskā teltī. Un vienošanās, ka nav vienprātības par logosu, ir daudz labāka nekā asi savstarpēji strīdi (Pigliucci 2015b; Evans 2015). Šajā sakarā nereti tiek citēts Lūcijs Annejs Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*): “Tie, kas pirms mums nodarbojušies ar attiecīgajiem jautājumiem, nav mūsu pavēlnieki, bet ceļveži. Patiesība pavērta visiem [...]: daudz kas no tās vēl palicis arī nākamajām paaudzēm” (Seneka 1996, 73). Tādējādi uzsverot, ka, ja filosofija ir dzīva, nav nepieciešama burtiska vadišanās pēc antīkajiem tekstiem.

Lorenss Bekers (*Lawrence Becker*) grāmatā “Jaunais stoicisms” ir devis būtisku ieguldījumu stoicisma modernizēšanā, pamatojot pārskatītu stoiķu ētikas teoriju. Pirmais, ko Bekers atmet no antīkā stoicisma, ir tieši kosmoloģija. Bekers to pamato tādējādi, ka, stoiķu kosmoloģija vairs neatbilst mūsdienu zinātniskajam redzējumam par Visumu. Viņš, īpaši nešķirojot, atmet visu stoiķu kosmoloģiju, pilnībā zaudējot stoiķu ētikas saikni ar pasaules uzskatu. Antīkās kosmoloģijas vietā Bekers piedāvā risinājumu, ka “dzīvot saskaņā ar dabu nozīmē dzīvot saskaņā ar faktiem. [...] Tas nozīmē, ja fakti mainās, tiem atbilstoši pielāgot normatīvos spriedumus” (Becker 2017, 46). Izvirzot principu “dzīvot saskaņā ar faktiem”, Bekers vienlaikus gan atmet vajadzību pēc stoiķu kosmoloģijas, gan pa jaunam interpretē, ko

nozīmē dzīvot saskaņā ar dabu. Šo piedāvājumu var uzskatīt par nozīmīgāko devumu mūsdienu stoiķu debatēs par kosmoloģiju, izvirzot priekšplānā argumentu – atmetams ir tas, kas neatbilst mūsdienu zinātnei.

Bekera ierosināta, izveidojusies interesanta polemika par to, kas tad tieši no antīko stoiķu kosmoloģijas atbilst mūsdienu zinātnei. Arī šajā jautājumā nav vienprātības. Selarss skaidro, ka stoiķu Visums, galīga, dzīva būtne, kuru ir cauraudusi radošā uguns, ir kas cits nekā magnētisks vai gravitācijas spēks, kas tur kopā Visumu (Sellars 2006, 97). Ir citi, kas argumentē, ka fizikas likumi ir kas līdzīgs logosam, pasaules kārtībai, jo arī tie ir principi, pēc kuriem darbojas Visums. Materiālistiskais determinisms, nepieļaujot dieva iejaukšanos jeb brīnumus, atbilst zinātniskajam reālismam. Arī princips, ka Visums ir vienots, joprojām ir spēkā – realitāte ir viens saistīts veselums, kam nav neatkarīgu daļu. Visas daļas ir fiziski saistītas – vai nu ar tiešiem kontaktiem, vai ar elektromagnētiskiem spēkiem (Daltrey 2019). No šīs polemikas ir skaidrs, ka apgalvot, ka visa stoiķu kosmoloģija neatbilst mūsdienu zinātnei, nav pamata. Tāpēc atmet visu antīko kosmoloģiju (kā to dara Bekers) ir konceptuāla izvēle, kuras neatbilstību zinātnei var interpretēt kā argumentu, kas pilnībā neizskaidro šo izvēli.

Mūsdienās jautājums par attieksmi pret antīko stoiķu kosmoloģiju, diezgan lielā mērā ir jautājums tieši par attieksmi pret dievu. Ir autori, kas uzskata, ka 21. gadsimtā runāšana pat par filosofisku dievu atgrūstu interventus, ka skaidrošana, ka stoiķu dievs nav reliģisks, tas nav nekas ārpus dabas, to var zinātniski, racionāli pētīt, paliktu bez auditorijas (Whiting 2019). Viljams Ērvains (*William Irvine*) ir izvēlējies šādu interpretācijas ceļu: “Ja kāds man prasītu, kāpēc stoicisms darbojas, es nestāstītu stāstu par Zevu (vai dievu). Tā vietā es stāstītu par evolūcijas teoriju, saskaņā ar kuru, mēs, cilvēki, radāmies interesantu bioloģisku nejaušību rezultātā” (Irvine 2009, 231). Ērvains turpina domu, izklāstot savu stoiķu ētikas priekšlikumu, balstoties uz Čārlza Darvina (*Charles Darwin*) idejām, bet ne uz stoiķu kosmoloģiju.

Vēl viens virziens mūsdienu interpretācijā ir izvairīties tieši no vārda “dievs”, ne kosmoloģijas lietošanas. Proti, meklējot kopsaucējus, par kurām

no dieva dažādajām izpausmēm visvieglāk būtu vienoties par to, ka ir kas tāds, kas ir ārpus mūsu varas, darbojas pēc dabas likumiem (Anton 2016, 26). Tāpēc ir ierosinājumi vienoties par logosu vai dabu kā apzīmējumu dieva vietā. Piljuči, piemēram, uzskata, ka “dievam stoīķu ētikā nav reāla loma vai vismaz nav loma, ko nevarētu aizstāt ar analogiem konceptiem, kas ir savietojami ar moderno zinātņi un metafiziku” (Pigliucci 2019). Šī pieeja ir adaptēta rakstā, veidojot rekonstruētas stoīķu kosmoloģijas piedāvājumu.

Stoicisms mūsdienās piedzīvo jaunu interpretāciju arī citās kosmoloģijas jomās, piemēram, lai kļiedētu mītu par stoīķu nolemtību attiecībā uz likteni. Kad Epiktēts runā par likteņa pieņemšanu (“vēlies, lai viss notiek tā, kā tas notiek, un tavš mūžs ritēs mierīgi” (Epiktēts 1991, 133)), Ērvains (Irvine 2009, 104–108) rosina izšķirt fatālismu attiecībā uz pagātņi un tagadni no nākotnes. Viņš to skaidro šādi: fatālisms attiecībā uz pagātņi nozīmē, ka to nevar izmainīt. Fatālisms attiecībā uz tagadni (to, kas notiek tieši pašlaik) nozīmē pieņemt apstākļus, kādi tie ir, nevis iedomāties, ka varēja būt labāk. Bet mūsu nākotne, atbilstoši antīko stoīķu izpratnei par iekšējiem un ārējiem cēloņiem, ir atkarīga no tā, kā mēs paši izvēlamies rīkoties. Tāpēc arī pārņemst stoīķiem ambīciju trūkumu attiecībā uz nākotņi, ne tikai samierināšanos ar pagātņi un tagadni, nav pamata. To pierāda arī populārie vēlinie stoīķi: Marks Aurēlijs, Epiktēts un Seneka, kas bija sekmīgi un aktīvi savās darbības jomās, ne norobežojušies un pasīvi. Kajs Vaitings (*Kai Whiting*) savukārt aicina (Whiting 2015) pret dabas katastrofām, nāvi, slimībām izturēties ne kā kādu īpašu personīgu kaitējumu, bet gan kā pret Visuma notikumiem, kas attīstās atbilstoši savstarpēji saistītu cēloņu sērijām, bieži ārpus cilvēka kontroles. Stoīķi pieņem, ka tas ir Visuma darbības veids un grūtības uztver kā iespēju izaugsmei, iespēju piemērot tikumus. Šī nav samierināšanās, bet apziņa, ka ir arī ārējie cēloņi, kas ir ārpus mūsu varas. Šis likteņa interpretācijas atbilst antīko stoīķu mācības garam, to skaidrojot mūsdienīgā veidā. Šī izpratne arī atbilst to kritiķu uzstādījumam, kuriem ir svarīgs mūsdienu zinātnes redzējums, jo “šis sajaukums ar vēlamiem un nevēlamiem elementiem ir tieši tas, ko var sagaidīt no ne-rationāla Visuma, kas ir morāli neitrāls” (Pigliucci 2020).

Pašlaik nav laba, moderna, sistemātiska (izvērsta) piedāvājuma, kā izskatītos rekonstruēta stoiķu kosmoloģija. Tas, ka stoiķu kosmoloģijas stāsts var būt funkcionāls un aizraut cilvēkus, saprot arī mūsdienu stoicisma kosmoloģijas noliedzēji. Lorens Bekers atzīst: “Visuma tēls, kādu antīkie stoiķi mums parādīja [...], šodien joprojām ir pievilcīgs un iedvesmojošs daudziem cilvēkiem. [...] Tāpēc mums nevajadzētu pret atteikšanos [no kosmoloģijas] izturēties pavirši” (Becker 2017, xiii). Ņemot vērā rakstā analizēto, nav nepieciešams no šī stāsta atteikties pilnībā, bet gan to rekonstruēt no tādām antīkās kosmoloģijas atziņām, kuras var uzskatīt kā joprojām aktuālas. Šīs atziņas ir: (1) tas, ka viss ir savstarpēji saistīts; (2) cilvēks kā daļa no veseluma; (3) iekšējie un ārējie cēloņi no kauzālisma teroijas; (4) vispārīgi principi, kas darbojas, un kam visi ir vienlīdz pakļauti; (5) likteņa izpratne, kā to skaidro Ērvains un Vaitings; (6) viss pārvēršas, mainās; (7) sarežģītības pieaugums dzīvības formās. Šo atziņu kopums parāda Visuma darbības principus un cilvēka lomu Visumā. Tas varētu būt ejamais ceļš, lai nodrošinātu pietiekamu pamatu rekonstruētai stoiķu kosmoloģijai ētiku atbalstoša pasaules uzskata veidošanā (vajadzība pēc kura ir identificēta raksta pirmajā daļā).

Secinājumi

Meklējot īsu, kodolīgu rezumējumu uz virsrakstā uzdoto jautājumu “Vai stoiķu ētikā var iztikt bez Zeva?”, var teikt, ka nē, ja tiek jautāts par kosmoloģiju vispār. Jo – kā rakstā konstatēts – integrēts redzējums attiecībā uz visām trim stoicisma mācības daļām ir vitāli svarīgs. Savukārt, ja tiek jautāts tieši par Zevu kā vienu no kosmoloģijas elementiem, tad – jā, bez tā var iztikt, ja stoicismu uztveram kā dzīvu filosofiju, kas turpina attīstīties un pielāgoties. Jo ir iespējams izveidot kosmoloģijas atziņu kopumu, kas ētikai sniedz kontekstu, hierarhiju un pasaules uzskatu bez Zeva vai dieva.

Citētie darbi:

1. Annas, J. (1995). *The Morality of Happiness*. New York and Oxford: Oxford University Press.
2. Annas, J. (2007). Ethics in Stoic Philosophy. *Phronesis*, 52, pp. 58–87.
3. Anton, C. (2016). Responding to Providence. In Ussher, P. (ed.) *Stoicism Today: Selected Writings (Volume Two)*. Wrocław: Stoicism Today, pp. 26–29.
4. Aurēlijs, M. (1991). *Pašam sev*. Tulk. Ķemere, I. Rīga: Zvaigzne.
5. Becker, L. (2017). *A New Stoicism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
6. Cicero, M. T. (1896). *De Natura Deorum*. Transl. by Brooks, F. London: Methuen.
7. Cicero, M. T. (1914). *De finibus bonorum et malorum*. Transl. by Rackham, H. London and New York: William Heinemann; The Macmillan Co.
8. Daltrey, J. (2019). The Scientific God of the Stoics. *The Side View*, 20.12.2019. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://thesideview.co/journal/the-scientific-god-of-the-stoics/>
9. Diogen Lajertskij. (1995). *O zbizni, uchenijah i izrechenijah znamenityh filosofov*. Perv. Gasparov, M. L. Moskva: Tanais.
10. Epictetus. (2014). *Discourses, Fragments, Handbook*. Transl. by Hard, R. USA: Oxford University Press.
11. Epiktēts. (1991). Rokasgrāmata. Aurēlijs, M. *Pašam sev*. Tulk. Cīrule, B. Rīga: Zvaigzne, 1991, 130.–151. lpp.
12. Evans, J. (2015). The big, messy tent of modern Stoicism. *Philosophy for Life*, 12.11.2015. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://www.philosophyforlife.org/blog/the-big-messy-tent-of-modern-stoicism>
13. Frede, D. (2003). Stoic Determinism. In Inwood, B. (ed.) *The Cambridge Companion to the Stoics*. New York: Cambridge University Press, pp. 179–205.
14. Garvey, M. (2014). Gratitude and Wonder. In Ussher P. (ed.) *Stoicism Today: Selected Writings (Volume One)*. Wrocław: Stoicism Today, pp. 59–63.

15. Gill, C. (2004). The Stoic Theory of Ethical Development: In What Sense is Nature a Norm? In Lutz-Bachmann, M., Szaif, J. (eds.) *Was Ist Das Für den Menschen Gute? / What is Good for a Human Being?: Menschliche Natur Und Güterlehre / Human Nature and Values*. Walter de Gruyter, pp. 101–125.
16. Irvine, W. B. (2009). *A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy*. New York: Oxford University Press.
17. LeBon, T. (2016). The Argument Against: In Praise of Modern Stoicism. In Ussher, P. (ed.) *Stoicism Today: Selected Writings (Volume Two)*. Wrocław: Stoicism Today, pp. 221–227.
18. Long, A.A., Sedley, D. (1987). *The Hellenistic Philosophers: Volume 1, Translations of the Principal Sources, with Philosophical Commentary*. Cambridge University Press: Cambridge, MA.
19. Pigliucci, M. (2015a). How To Be a Stoic. *The New York Times*, 02.02.2015. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: https://opinionator.blogs.nytimes.com/2015/02/02/how-to-be-a-stoic/?_r=0
20. Pigliucci, M. (2015b). Stoic Theology. *How to be a Stoic*, 27.05.2015. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://howtobeastoxic.wordpress.com/2015/05/27/stoic-theology/>
21. Pigliucci, M. (2019). The Stoic God Is Untenable in the Light of Modern Science. *The Side View*, 26.07.2019. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://thesideview.co/journal/the-stoic-god-is-untenable-in-the-light-of-modern-science/>
22. Pigliucci, M. (2020). Again: Modern Science Does not Support the Stoic God, and That's Okay. *The Side View*, 10.02.2020. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://thesideview.co/journal/again-modern-science-does-not-support-the-stoic-god-and-thats-okay/>
23. Robertson, D. (2016). Providence or Atoms? Atoms! A Defence of Being a Modern Stoic Atheist. In Ussher, P. (ed.) *Stoicism Today: Selected Writings (Volume Two)*. Wrocław: Stoicism Today, pp. 242–246.
24. Salles, R. (2009). Introduction: God and Cosmos in Stoicism. In Salles, R. (ed.) *God and Cosmos in Stoicism*. New York: Oxford University Press, pp. 1–19.

25. Sekst Empirik. (1976). *Sochineniia v dvukh tomakh* (tom 1). Perv. Losev, A. F. Moskva: Mysl.
26. Sellars, J. (2006). *Stoicism*. London and New York: Routledge.
27. Seneka, L. A. (1996). *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Tulk. Feldhūns, Ā. Rīga: Zinātne.
28. Ussher, P. (ed.) (2016). *Stoicism Today: Selected Writings (Volume Two)*. Wroclaw: Stoicism Today.
29. White, M. J. (2003). Stoic Natural Philosophy (Physics and Cosmology). In Inwood, B. (ed.) *The Cambridge Companion to the Stoics*. New York: Cambridge University Presspp. 124–152.
30. Whiting, K. (2019). The Stoic God: A Call to Science or Faith? *The Side View*, 28.06.2019. Lasīts 2021. gada 1. jūnijā elektroniskā formātā: <https://thesideview.co/journal/the-stoic-god-a-call-to-science-or-faith/>

Can Stoic Ethics be Detached from Zeus?

Abstract

The philosophy of Stoicism continues to attract followers, mainly due to its practical applicability. Regarding Stoic ethics, it could be said that there is a consensus among scholars and followers of Stoic philosophy that ethical tenets have not, in essence, lost their relevance since the third century BCE, when Stoicism emerged. However, the same could not be said of Stoic cosmology. What to do today, in the twenty-first century, with the Stoic cosmology that is seemingly outdated? For example, it contains elements like *Zeus* and the infinite void that surrounds the world. The title of the article *Can Stoic Ethics be Detached from Zeus?* questions whether Stoic cosmology can be separated from ethics, which is the central axis of Stoicism today.

The aim of the article is to explore two related issues. The first, regarding the significance of Stoic cosmology in ethics, is the question of whether the Stoic ethics is separable from or can forgo cosmology altogether. Consequently, the first half of the article analyses the interrelatedness of the three parts of the Stoic teaching – ethics, logic, and physics (“physics” and “cosmology” are used interchangeably in the article) – including the interpretation of modern authors. The second issue, addressed in the second half of the article, is the issue of the modern content of cosmology – whether it is possible to do without *Zeus* himself. Based on the tenets of ancient Stoic cosmology, as well as contemporary authors’

ideas of modernization of Stoicism, a proposal is made containing the set of tenets that could form the basis of reconstructed Stoic cosmology. While adapting Stoic cosmology to realities of the twenty-first century, this proposal takes into account two aspects: what is necessary for a full understanding of ethics (since not all aspects of cosmology are essential to ethics) and which tenets of cosmology are defensible (not obsolete) even today.

As for the first question raised in the article, namely, whether Stoic ethics can forgo cosmology altogether, research in the article shows that the answer is negative, cosmology could not be abandoned. Because, firstly, the analysis of ancient texts and fragments points to close symbiosis between the three parts of Stoicism (Stoic doctrine as a system, parts of which are not intended for autonomous use in theory or practice), and, secondly, according to the analysis of contemporary authors (Julia Annas and Christopher Gill), an integrated vision of all three parts of the doctrine is vital, since cosmology not only provides context and understanding of hierarchy, but also linking of ethics with the worldview inspires and persuades the individual more effectively, and in Stoicism ethical tenets and actions are derived from an integrated worldview.

Currently, there is no good, modern, systematic proposal of what a reconstructed Stoic cosmology would look like. The fact that the account of Stoic cosmology can be functional and fascinate people is understood even by those who reject Stoic cosmology for today's purposes (like Lawrence Becker). Taking into account the research of the article (both analysing the tenets of ancient Stoic cosmology, and contemporary authors' ideas of modernization of Stoicism), it is not necessary to abandon this account completely, but to reconstruct it from tenets of ancient Stoic cosmology that can still be considered as relevant. These tenets would include: (1) a premise that everything is interconnected; (2) an individual as a part of the whole; (3) internal and external causes of causalism; (4) that there are general rules, and everyone is equally subject to them; (5) an understanding of fate as interpreted by contemporary authors (like William Irvine and Kai Whiting); (6) a premise that everything transforms

and changes; and (7) increasing complexity of life forms within nature. This set of tenets demonstrates how the universe operates and what the role of human in the universe is. This could be a way forward to provide a sufficient basis for a reconstructed Stoic cosmology, in order to form a worldview that supports ethics (a need identified in the first half of the article).

To summarize findings on the question posed in the title of the article *Can Stoic Ethics be Detached from Zeus?*, it must be concluded that the answer is “no” regarding the cosmology in general. For, as the article establishes, an integrated vision of all three parts of the Stoic doctrine is vital. Moreover, if we ask particularly about Zeus as one of the elements of cosmology, then – “yes”, we can do without it, if we perceive Stoicism as a living philosophy that continues to develop and adapt. It is possible to construct a set of tenets from Stoic cosmology (ancient and modern) that provides context (hierarchy, worldview) to ethics without Zeus or God.

Keywords: Stoicism, ethics, cosmology, worldview, logos.